

BIZKAI EUSKARAREN EKARRIA BATASUNERA

ADOLFO AREJITA

Le errohauek azken orduko burutazio-gogoetak baino ez dira, *Jakin* aldizkariak aspaldirik bere egitامuan zeukan asmoari sasoiz eta patxadaz erantzun ez izanagatik, buruak eman-ahala jalkiak. Ene aldetik erantzun hoherik merezi zukeen euskararen alde hamaikatxo luzaroko ahalegin egiten diharduen aldizkari honek, baina —erru kitugarri edo burua zuritzeko esan dezadan— nire gainerako arazo eta ardura nahastetsuek ez didate era gozatsurik eskaini neure egitekoa hobeto atontzeko.

EUSKALKIAREN IZENAZ

Aurre-ohar bat eginez hasiko naiz bizkaiera deitu ohi dugun horren izena dela eta; euskaltzale bat baino gehiago bide dago

mendebaldeko euskalkiari *bizkaiera* deitzeari ondo ez deritzona, Bizkaiaz kanpoko lurraldeetan ere egiten dela eta, Gipuzkoan Lenitz-Debako harroetan, eta Arabakoetan ere bai, jakina. Deitura honi ipintzen zaizkion erreparoak gehienbat Gipuzkoako bizkaieradunen aldetik ohi datoz. Agian ez dira eroso sentitzen euren ezpainetan darabilten berbakera bizkaiera dela aitortu behar dutenean, lurrez Gipuzkoako seme izanik. Baina ez da burua asko nekatu behar beste euskalkiekin ere arazo beretsuak ditugula ohartzeko; hau da, lurralde administratiboaren eta linguistikoaren hedadura bat ez datozela ikusteko. Horrela, gipuzkera Nafarroako Sakana aldean sartzen da, era berean nafar hizkerak Gipuzkoako ekialdean, lapurtera Goi Nafarroako ertzean, behe-nafarrera ere ingurukoetan, eta abar. *Bizkaiera* izena gogoko ez dutenek, *mendebal euskalkia* edo antzeko zerbait proposatzen dute, *bizkai* hitz markatuegi hori saihesteko.

Ene aburuz, ordezkapen horrek gauzak konpondu baino nahastu gehiago egingo ote lituzkeen nago. Zeren mendebaldeko euskalkietan, tradizioz, gipuzkera ere sartzen baita, ekialdeko euskalkiekiko aurkakotasunean. Gauzak ilundu gehiago, argitu baino, egingo luke horrek. Egia da bestalde, *-era* amaieradun eratorriok euskalkiei aplikatzea (*gipuzkera*, *lapurtera*, *nafarrera*, *bizkaiera*) ez dela oso zaharra, *euskara* (edo *euskera*) eta *erdara* (edo *erdera*) diren moduan, baina nolnahi ere zabalkunde handia lortu dute aldi modernoetan, eta euskal idazle eta hizkuntzalarien artean guztiz arrunt bihurtu dira izenok. Eta era horretan, *dialecto vizcaíno* erdaraz edota *bizkaiera* euskaraz. Horrezaz gainera, zehaztasun eta erosotasun handia eskaintzen dute kontzeptua bera adierazteko. Dena den, badira beste izen batzuk sustrai zaharragoa dutenak, hala nola *bizkai euskera* / *giputz euskera*, edota espresio batzuetan *bizkaitarrez* / *kipuztarrez hitz egin*, etab. Larramendik honetara izendatzen zituen bere ustez euskarak zituen hiru euskalkiak: «a si el Ba cuence tiene el dialecto Guipuzcoano, del Señorío, ò Bizcaíno, y Navarro, ò Labortano» (*Arte* 12). Mogel batek, Eibarren jaio, Deban urte batzuk eman eta ia bizialdi guztia mugatik hurreko Markinan igaro zuen gizona izanik, hitz zorroztarekin ebatzi zuen auzia: hark *bizkaiko euskera* eta *kiputz euskera* hitzak darabiltza mendebal euskalki biak izen-

datzeko. Ez zuen asmatu, hala ere, euskara-mota bakoitza administrazio-lurraldearekin identifikatu zuen. Baina hori arteragotik zetorren bekatua zen. Bonaparteri itxaron beharko zitzaion irizpide geografiko eta linguistiko zehatzen arabera euskalkien bereizkuntza egin eta eurotariko bakoitzaren eremua finkatzeko. Zertzelada txiki batzuk gorabehera, hark emana da gaur egun ontzat hartzen dugun euskalki-lurraldea.

Nik, horretan gaurko usadio nagusiari dautsadala, *bizkaiera* eta *bizkai euskara* erabiltzen jarraituko dut, proposamen sendogorik etorri bitartean, eta era berean *bizkaieradun* hitzaz izendatuko ditut berbetaz euskalki honetakoak diren euskal hiztunak.

ORAIN ARTEKOARI BEGIRATUA

BIZKAIERAREN BEHERALDIA

Nahiz lurraldez zabala eta biztanlez ugaria izan, ez dago sakon aztertu beharrik bizkaieradunen gizataldeak azken hamarkadaotan —edo gerratetik gehiago, zehatzak izateko— halako endekatze eta beherakada nabari-nabaria jasan duela ezagutzeko. 1937ko gerrateaz gerokoa dugu gainbehera hau. Bilbo aldean agintean jarri zen goi-burgesiako jendeak ez zion barkatu Bilbo eta Bizkaia abertzale eta «matxinatuari», eta euskalduntasunaren ezaugarriak bereziena zen euskarari arnasarik hartzen ere ez zion utzi hamarkada luzeetan. Gogoan har bedi esaterako, Franco hil aurretik arte, Bizkaian bertsolariak plazetan debekaturik zeudela, eta Gipuzkoara joan behar zuen bertsoan entzun nahi zuenak. Agerkari, liburu, irrati, egunkari eta abarretan zegoen zentsura latzak ere ez zuen neurririk, beste euskal lurraldeetako jokaera bigunagoaren ondoan. Dena dela, XX. mendearen etorreraz euskarak Bizkaian izan zuen lorealdi eta goraldi sendo eta jarraiko hura, gerratea zela medio, bat-batean etenda gelditu zen. Harrezkero sekulako atzerakuntza gertatu zen ondoko garaietan, gaur ere hein handi batean egoera horren zordun garelarik.

Gerraosteko industrializazio bortitzak, berrogeitamargarrenetik aurrera batipat, Bilbo eta ibai-alderdi bietara transformazio gogorra ekarri zuen: inmigrazioa eta erdalduntzea, artean txikiago eta euskaldunago ziren herri askorentzat. Eta desoreka bat ere sortu zuen Bizkai erdi eta ekialdearekiko: lurralderik euskaldunenak gutxi edo astiro hazi ziren, eta Bilbo aldea arin eta asko. Euskaldungoa, Bizkai barruan, erkin-duago eta txikituago gertatu zen beraz.

Euskararen barruko prozesuek ere badute zerikusia bizkaieraren ahulezia honekin. Arantzazuko Batzarraren ostean bizkaiera bazterturik geratuko da eta baztertasunera kondeturik. Berba samur gozo guztiak gorabehera, Euskaltzaindiak sekula ez du ezetariko egitasmorik aurkeztu —ez aurkezterik pentsatu— bizkaiera dela eta: ez irakaskuntzan, ez helduen alfabetatzean, ez komunikabideetan, ez tradizio literarioaren promozioan.

Euskal administrazioa sortzeaz ere ez da argi berririk ikusi bizkaieraren egoera larria dela eta. Hezkuntzarako zenbait ohar gaintetiko gorabehera, ez ikus-entzunezko komunikabideetarako, ez prentsa idatzirako, ez alfabetatze-prozesuetarako, ez administrazio-zereginetarako, ez eskola-planetarako, ez da plan zehatzik egin euskara batu eta euskalkien oreka bati begira. Eta hori baino larriago dena, Bizkaian bertan ez da azpiegitura sendorik sortu euskararen zabalkuntza eta garapenerako.

EUSKALDUNTZE-PROZESUA BIZKAI EUSKARADUNETAN

Igaro diren urteotan aldaketa handiak gertatu dira euskararen eremuan, administrazio, komunikabide eta irakaskuntzan euskarak sarrera izan duenez gero, eta horrek jakina, eragin zuzena eduki du bizkai euskararen ere. Gizartearen euskalduntze horrek orokorrean euskarari ekarri dion onura gutxietsi gabe, alderdirik galgarriena herri-hizkeraren ahozko erabileran gertatu den urritze nabaria izan da, Bizkaian bera-riaz.

Orain hogei urte giro baikorra abiatzen zen euskararen eta Euskalerrriaren geroari buruz. Euskara eta aberria eskutik zihozten: Euskadi bat, euskara bat. Etorkizunaren giltza ez zen

euskaldun hiztunengan jartzen —euskaldun zaharrengan—, ezpada euskaldunberrietan, haiek ziren euskal popularean gehiengoa eta. Bizkaian indartsu eta adorez sortu ziren euskalduntze-talde eta erakundeetan —orduan Euskaltzaindian integraturik zeudenak— argi zegoen Bilbao, Portugalete edo Barakaldo euskaldundu behar zirela, orduko terminologian *berreuskaldundu* behar zirela, horretan zegoen Euskalerrri euskaldunaren esperantza guztia. Euskara urbanoa bultzatu behar zen, uri edo makrourbe erdaldunetan ahalegin egin behar zen.

Euskal administrazioa sortzearekin bide berari ekin zitzaion: kantitatea ipini zen kalitatearen gainetik. Euskal irakasleak ahalik gehien sartu behar ziren irakaskuntza-prozesua euskalduntzeko. Nola-halako titulazioren baten jabe izatea nahikoa zen, euskara irakasteko prestaturik egon zein egon ez; hornitzeko plaza asko zeudenez, arin bete behar ziren eta kito. Euskara erdikin bat zekien jendea hezkuntza-prozesuetan sartzeak ez zuen aldaketa handirik ekarri euskara-arloan, ondorioen aldetik. Gero *Irale*-ren partxeoa beharko zen hutsuneok betetzeko. Bizkaian euskal hiztunen euskarazko eskolatzean gertatu dena sinestu ere ez egitekoa da, eta edozein modutan ere inori ez erakusteko tamainuko lotsaria. Dena den, horretan ez naiz luzatuko, punturik mingarrietarikoa den arren, ildotik ez urruntzeko.

Euskara urbanoa promozionatu eta herri-hizkera bertan behera uzte horrek bazituen arrazoi sendoak, horren aldekoen iritzian. Herri txiki euskaldunak jendez hustuz edo urrituz zihoazen; uri ertainek ere ez zuten aurrera handirik egiten, eta benetan alderdi guztietatik gora egiten zutenak uri nagusiak ziren. Eta uri nagusiok erdaldunak ziren. Zertan ibiliko ginen bada txibizkerietan bost katu baserri-usainekoren pen-tzuan. Hobe zen *tabula rasa* egin eta eraikuntza berri bat egin, zutabe berriekin. Hor geneukan Israelen eredia ere, sasoi baten ahotan asko erabilia.

Bestalde, behin batasunaren pausua emanaz gero eta eredu bat finkatu guztiontzat balio behar zuena, etzuen arrazoirik bizkai euskara aintzat hartzeak. Ikastola nagusiak uri nagusietan bazeuden, euskalduntze-prozesua helduetan ere bizkor bazihoan, belaunaldi bat edo biren buruan gizarte guztia izango zen euskalduna, eta euskararen ereduari dagokionez,

zuzen eta praktikoena, batua hautatzea zatekeen, atzerakoi-kerietan ibili barik.

Gauzak, gerora ikusi denez, ez dira hain diztiratsuak suertatu. Erdaldunak erdaldun jarraitzen dute gure gizartean, nahiz horietarik hainbat ikastolako saretik igaroak izan, eta beste asko euskalduntze-ikastaro mordoak hartua izan, edo administrazioak ordainduriko euskalduntze-planetan dirutzak eralgitakoak, edota EGA tituluaren jabe izan. Euskalduntasunaren mugimenduak ez du zirkin handirik egin gure gizartean, administrazioaren optimismoek besterik sinestu gura diguten arren.

Baina bien bitartean zer jazo da bizkai hiztunekin, «euskaldun zaharrekina»? Getxon, Erandion, Txorierrian, Orozkon, Galdakaon, Mungian, Zornotzan, Durangon, Gernikan edota bilboratu diren herrietatik joaniko «betiko euskaldun» horiekin? Zer irabazi du euskarak euskaldun horiengan? Zalantza handi barik eta huts egiteko bildur barik ausart naiteke esatera endekatze bat izan duela euskarak betiko hiztunengan, belaunez belaun, gurasoetatik seme-alabetara. Transmisio-mekanismoek huts egin dute neurri handi batean. Norbaitek oraindino pentsa lezake erromantiko baten ardurak direla *etxeko euskararen* segidarik ezarenak. Zer ardura dio bada, umeak ikastolan badabilta eta guk gurasook egiten dugunaren aldean, euskara dotorea eta landua ikasten badute eta gainera, guk ez dakigun bezala, euskaraz irakurri eta idazteko gai badira?

Askok ez du eskarmenturik hartu, ondorioak norbere seme-alabengan ikusi arte. D eredian dabiltazen ume askok, guraso euskaldunen umeak, Gernika edo Mungia lako uri ertainetan, etxeko euskara guztiz trakestua dute, eta darabilten euskara landua ez da euren adineko euskaldunberri batena baino hobea. Bigarren hizkuntzaz ari balira bezala darabilte; gehiagotarako ez dira gauza. Etxeko ekarria zokoratua izan da, txarra zela eta, eta liburuetakoa edo irakasleak emanikoa nahikoa ez gizartean moldatzeko. Konponbidea zein? Errazerraza: erdarara jotzea, guztion eskura dagoen tresna erabilterraza delako. Gaur egun, bizkai hiztunen belaunaldi gazteak erdaraz bizi dira, Bizkaiko gizartean transmisio-katea kasu askotan etenda, beste batzuetan erdi etenda eta gehienetan eteteko zorian dagoela.

Bizkaieradunek euren euskararen ustea galdu dute. Etxeko euskara horrek ez du balio ezertako, beste euskara bat delako balio duen bakarra. Automesprezio hori ez da berez gertatu; hein handi batean goitik bultzatua izan da, batzuetan nahita, beste batzuetan gura ez dela. Azterketetan, lehiaketetan, ahozko frogetan zigortua izan da kasutan bizkai hiztuna; areago, gainera bizkaieraz idazteko ausardia izaten bazuen. Baina beste alde batetik, bere ereduaganako estimazioa hartzen lagunduko dion euskarririk ez du izan: beste eredu bat eman eta erabili delako baliokotzat ikasgelan, mikrofono aurrean, pantaila aurrean, edo jende aurreko edozein gerralditan.

BIZKAI EUSKARAREN HABIAK

Azken hogeitaka urteotan bizkaiera landu eta euskalki honen bidez euskaraz eskolatu eta eredu estandarrera hurbildu diren belaunaldi gazteek bizkaiera ez dute hartu euskara batuaren aurrez aurreko edo kontrako legez, honen osagarri eta aberasgarritzat baino. Hauetariko gehienek batua eta bizkaiera —edo batua zein bizkaiera— landu izan dute, giroaren edo ingurunearen arabera. Joera hori, bestalde, ez da berria bizkaitarren. Mogelen garaietatik bizkaitar idazleek, bizkai euskaraz ostean, giputz euskara edo beste hizkeraren bat erabili izan dute idatziz. Ildo horretatik ibiliak dira Añibarro, Bizenta Mogel, Txomin Agirre, Azkue Resurrección M^a, eta oraintsuragoan Erkiaga, Akesolo, Zarate eta oraintsurago beste batzuk. Arantzazuko kongresu ostean euskara batuaren aldeko edo kontrakoen artean sortu zen auzi latza —*Anaitasuna vs. Agur* (edo itzulitara, nahi bada)— Derioko Ikastaroak gainditu zuen, zeren hark, euskararen eredia dela eta zenbait ideologiak baldintzapeturiko eztabaida antzu horretatik ihes eginik, hezkuntzako metodologia-oinarri behinenak hartu zituen jokatibidetzat, harako hiru esaldietan formulatuak: *Dakigunetik ez dakigunera*, *Hizketa bizitik hizkuntza idatzira*, *Bizkaieratik batura*. Abiapuntutzat bizkaiera hartzen zen, eta ahozko erabileratik hurrenekoa, hartan ere, eta jomugatzat euskara batua, ibilbide horretan tradizio aberatseko euskalkietatik igaroz, gipuzkera eta lapurtera hain zuzen ere. Urteak joan urteak etorri, helduen euskalduntzerako beste mugimenduek ere teo-

ria-mailan behintzat jokabide hori aintzat hartzera edota gu-txienez errespetatzera heldu ziren. Esan dezagun, AEK eta HABE.

Azken hamarkada biotan Labayru Ikastegia izan da bizkai euskararen gordairu nagusia, nahiz beste erakunde batzuk ere bizkaiera landuaren arloa jorratzen joan diren. Editorialeetan Eubako *Ibaizabal*, ahozko komunikabideetan *Bilboko Herri Irratia* lehenengo eta *Bizkaia Irratia* azken urteotan, Arratekoak ere gipuzkeraz batera nahastean darabilen arren, irakaskuntzan han-hor-hemengo zenbait ikastola edo ikastetxe, eta abar luze bat.

Bizkaieratik batura aportazio jakinaren gaineko bat egiteko ahaleginak ere egon dira. Mikel Zarate izan zen horretan lehia-tsuena, baina idazleetan haren bideak jarraile gutxi izan du tamalez, artean Bizkaiko zenbait idazlek nahiago zuelako lapur-tera klasikoan edota soilik gipuzkeran oinarritu bere eredu estandarra. Bizkai euskararen ekarria hiztegi bidez sartzeko ahaleginak ere egon dira. Honetan *Adorez* taldearen lana ezinbestekoa dugu.

Bizkaieraren ekarri hori handiagoa izatea galerazo edo mugatu duten arrazoiak badaude. Batetik euskaldunberrien desorientazioa aitaturko nuke. Euskara hutsetik abiatu-rik ikasi dutenek euren prozesuan ez dute bizkaierarekin zerikusirik duen ezer beregandu: euren inguruan euskararik ez balego bezala euskaldunduak izan dira, isolaturik beraz. Horiek gero irakasle, itzultzaile edo idazle bihurtu direnean, jakina, ezin eman zezaketen sekula hartu ez dutena. Euskaldunzaharrekin ere hein handi batean beste hainbeste gertatu da, Irakasle Eskola nagusietan ez delako bizkai euskararik irakatsi. Irakaskuntzari dagokionez ondorioa argia da: gehiengoak ez daki bizkai euskararik, eta etxetik dakienak ez du landu bere hiz-kerak bizia.

GEROARI BEGIRA

EUSKALKIETATIK ABERASTU BEHARRA

Euskararentzat mesedegarri litzateke alde guztietatik han-diko eta hemendiko ekarriez aberastua gerta dedin. Aberasta-

sun hori ez datza hala ere kontzeptu berbera adieraziko duten bariante edo aldagarri-piloa gordetzean, hori, sasiak belarrentzat diren antzera, itogarri litzatekeelako euskararentzat. Aldagarrien kontuan amore eman beharra dute euskalkiek forma bakarraren mesedetan. Alabaina astiro ausnartu beharko bat edo beste hautatu baino lehen. Gaur Euskaltzaindian pilpilean dauden puntuetara gatoz: *eritzi*, *nortzuk*, etab. Hone tan ez legoke gaizki Azkuek bere gipuzkera osorako eman zituen zenbait norabide gogora ekartzea. Erdiko euskalkiaren aldeko apustua egiterakoan, albo euskalkietako ekarriak ere beharrezkotzat jotzen ditu, batez ere haren hutsuneei dagokienean. Hona zer dioen bere *Prontuario*-an:

«Habr  que suplir, naturalmente, sus deficiencias con elementos de otros dialectos. Sirva de ejemplo el sufijo *-tzu*, que en guipuzkoano actual sólo se agrega al numeral *bat*; *batzuk* “unos, un grupo”. En bizkaino se agrega aun a los demás numerales, como también a los interrogativos *nor*, *zer*, *zein*. Justo es, pues, que figuren como guipuzkoanos los vocablos *bitzuk*, *irutzuk*, *zeinbatzuk* [...]. Los vocablos terminados en *ain*, que el guipuzkoano actual los hace *ai*, siendo excepción de los demás dialectos, se usarán sin la sustracción: *artzain*, *usain*, *izokin*, *ipuin*, *arrain*. [...] En vez de *det*, *dek*, *den* se usar n los normales *dut*, *duk*, *dun* de los demás. [...] Oportunamente se indicar n cien otros préstamos dialectales de esta especie, apuntando siempre la razón de haberlos acogido.» (XII-XIII).

Auzia gaur egun ez da gipuzkera bai ala ez, hori gaintitua baita. Baina gogoan hartzekoak dira hark proposaturiko bideak: euskalkien ekarriaren beharra, batzuetan ahaztu egiten dela edo egin nahi dela dirudielako Euskaltzaindiaren erabakietan.

Geure arlora bihurtuz, aldagarrietan gerta daitezkeen hautabehar horien ondoan, besterik dugu sinonimoen arazoa. Kontuan hartu behar da euskara, edozein hizkuntza bezala, giro, gizarte-maila, gizatalde, adin-maila eta lurralde desberdinetan mintzatzen dela —mintzatu, hitz egin edo berba egin, kasu baterako—, eta horrek berarekin dakar erregistro desberdinen erabilera, bai ahozkoan, bai idatzizkoan. Horregatik bada, ene ustez, gauza gutxi dago sobran gure hizkuntzan,

ahal dela ezer ez da jo behar hondakintzat. Zer esanik ez, espresio eta esamoldeei dagokienean: ez diot hizlari bakoitzak, baina ingurune bakoitzak baditu bere esamodu jator eta askotan berezi samarrak. Horiek zertan baztertu ez da. Hizkuntza bidezko produkzioa hain ugaria denez eta areago gaur egungo gizarte modernoan —literatura, kazetaritza idatzia, irrati-telebista, zine-antzerkiak, etab.—, baliabide askoren beharra du gurehizkuntzak kontestuaren arabera halako edo holako diskurtsoa sortzeko. Gure hizkuntzaz baliatzen den profesional edo produzitzaile bakoitzak eskubidea eta aukera du, ezagun dituen eta egokitzen jotzen dituen baliabideak beharizanen arabera txertatzeko. Beraz guztiz arriskugarria ikusten dut nik normatibizazioaren izenean sare estuegiekin zedarritzea batasunerako zer den zilegi eta zer ez.

Bai literaturan, berdin komunikabideetan, eta hainbat gehiago irakaskuntza mailakatuan guztiz aintzat hartu beharrekoak dira ez euskalkien berezitasunak bakarrik, baita herri edo eskualde batzuetan gorde izan diren bitxitasunak ere, batez ere adierazkortasun baliagarriak dituzten neurrian. Txokokeria direla eta, beste barik ezin dira baztertu holakoak. Irakaskuntzaren alderdian batez ere, gero eta gehiago gogoan izan beharko dira tokian tokiko erabilerak eta formak. Edozein hiztunentzat oso garrantzitsua delako egunero darabiltzan herri-hizkerako formak aintzat hartuak direla konturatzea; horrek afektiboki hurbiltzen du hiztun bat bere hizkuntzaren espresio landura. Bestetara gerta baledi, hau da, hiztun horrentzat guztiz arruntak diren hitz eta esamoduak ez badute ez-lako isladarik eskolan edo ikastetxean hartzen dituen jakintza eta kontaeretan, euskararen kasuan diglosiaraino iritsi litekeen etena sor liteke ahozko eta landutako espresioen artean. Horrelako zerbait gertatzen ari da Bizkaiko eskoletan ume euskaldunekin.

BIZKAI EUSKARAREN EKARBIDE BATZUK

Nahiz euskararen mendebal partean kokaturik egon —eta beraz, zuberotarra legez ertzeko euskalkia izan— bizkai euskarak pisu handia du euskararen barruan, arrazoi desberdinentzatik. Batetik hor dugu bere hiztun-kopuru mardula, Biz-

kaikoaz gain Gipuzkoako lurrian ere eremu trinkoa hartzen duena eta Araban ere oraindik bizirik dagoena. Bost euskaldunetik bi bizkaieraz mintzo dira, apurra gora behera. Bigarren, euskararen eremuaren mendebaldea hartu arren, horrek ez du esan nahi beste barik bazterrekoa denik, zeren ingurune uritartu eta industriatsuenaren inguruan bizi da; hau da, Bilbo Nagusiari dautsala. Eta urigune horretan euskararen azalduera oso makala izanagatik, bere garrantzia du gorputz ekonomiko nagusi horri erantsirik egoteak, ez baitu zerikusirik Zuberako nekazal edo artzain gizartearekin. Hirugarren, literatura idatzian bizkai euskarak duen presentzia hiztunen erdukua baino laburragoa bada ere, aldi desberdinetako gramatikari eta idazleek goratu dute bere jatorrasuna eta aberastasuna, bai morfosintaxiaren aldetik, bai lexikoaren eta adierazpideen aldetik, batez ere zahar kutsuko haien iraupena bitarte dela. Bizkai euskararen goratzaile horien artean aitatu beharko ditut Kardaberaz, Mogel edo Azkue, izenik ezagunenak esateko.

Zein aldetako ekarria izan daiteke aberasgarriena bizkai euskararen kasuan? Ni baten batzuk aitatzera mugatu naiz.

1. Herri-folklore eta etnografia aitatu nuke lehenengo bizkai euskararen harrobi oparoenetako bat legez. Honen barruan askotariko bilketa eta azterketak ditugu:

- Herri-literatura nabarmenduko nuke berariaz. Batez ere ahozko tradizioz gorde den literatura-altxor guztia: kontaera tradizionala, balada eta koplak zaharrak, errefrauek eta esaerak, modismoak eta esamolde bereziak... Iturri honetatik jaso izan dira —eta jasotzen ari dira— literaturak nekez edo batere isladatu ez dituen hizkuntza-erabilera eta espresio asko. Beste euskalkientzat ere oparoa dugu iturri hau, euskararen kasuan tradizio garrantzitsua duena. Mogel, J.A. Uriarte, Eusebio M^a eta Resurrección Mª Azkue, Barandiaran, Manuel Lekuona eta Kardaberaz bazkuna, eta aspaldiko urteotan Etniker taldeak eta Labayru Ikastegia dira, besteak beste, mendebaldeko ahozko etorriaren biltzaileak. Ez da ahaztu behar bizkai idazleetarik askok ere herri-hizkeran iturri honi sendaro eutsi diola. Bat edo beste aitatzeko, Zamarripa, Kirikiño, Azkue bera, Mikel Zarate, J. San Martín, Felix Bilbao eta Akesoloren izenak bihoaz. Ene ustez behar-beharrezkoa dugu herri-kontaearen baliabidee-

tan murgiltzea, euskara batu aberats baten emaitzarako. Gipuzkeran bertan jadanik gertatzen ari den fenomeno da. Atxaga edo Lertxundi bezalako giputz idazleek guztiz aintzat hartu dute herri-hizkera, eta bestalde ez da inongo nobedadea Auspoa sortan Aita Zavalak jasoriko kontraera-testuak ustiatzen ari direla gaur egungo idazle eta euskaltzale asko. Aspaldiko urteotan eredu batuaz idazten dutenek giputz hizkeran idoro duten harrobi hori bizkai hizkerara ere hedatu beharra dago. Horretan, jakina, bizkai euskaraz mintzo diren idazle, irakasle, hizlari eta hizkuntzaren profesionalek egin beharko lukete ahaleginik handiena.

- Dialektologiaren emaitzak ere jasotzen hasteko ordua heldu da. Adibide on modura, aspalditxoko T. Etxebarriaren Eibarko lexikoa, Kandido Izagirre ren Arantzazu-Oinati aldeko hiztegia edota Rollo-ren Markina hizkeraren azterketa ez dira erdurik txarrenak bide honetatik. Azkueren aspaldiko lan erraldoiak sortu zuen bilketa-lehia gaur ere ez da eten ez agortu, eta gainera lexikotik harantzago joan dela esango nuke: hitzak, aditzak eta esaldiak euren testuinguru osoan biltzera jotzen da. Tokian tokiko hizkerak monografia bidez gero ta modu sistematikoago baten batzen eta aztertzen hasiak dira. Bizkai euskarari dagokionez, hainbat dira herriz herriko azterketak, era bateko edo bestekoak (Zeberio, Ondarroa, Sopela-Urduliz, Bergara, Basauri, Iurreta, etab.). Ahoz erabiltzen den euskararen zenbat eta gehiago sakondu, hainbat eta datu ziu-ragoak izango ditugu tokian tokiko erabilera horretaz. Eta jasotako corpus eta emaitza guztiak emankor bihur daitezke herri, eskualde edo herrialde bakoitzean; irakaskuntzan dela, tokiko komunikabideetan dela, edo kaleko harreman guztietan dela.

2. Autore klasikoen berrirakurketa. Bizkaieratik zein beste hizkeretatik batasunera abiatu orduan, euskalki bakoitzeko obra klasiko seinagarrien irakurketa berritu baten beharra somatzen dut. Bizkai euskararen kasuan, Mogel, Añibarro, Frai Bartolome eta Astarloa bezalako autoreak modu ausnartu batez irakurri behar dira eta ondorioak atera zer dagoen haietan batasunerako onuragarririk. Euskararen historian konstante bat dira tradizioarekiko etenak, hasi Larramendigandik, foruzaleetatik igaro, Arana eta Azkueren garaira etorri, Lafitte-n

ifar eredutik igaro eta gaur arte ia-ia. Tradizio berrituak ematen duen edertasuna bazterturik, nahiago izan dute euskal gramatikari eta idazleek garaian garaiko moda-uholdeen gainean igerian ibili. Bizkai euskara da beste edozein hizkera baino gehiago, eten bortitzen ondorioak jasan izan dituena. Horregatik bada, bai euskara landu baten garapenerako, eta berdin batasun aberats baten mesedetan, inoiz baino beharrago dugu autore klasikoen bainu eder bat hartzea.

3. Eskola-irakaskuntzan bizkai euskaraz —zein beste euskalkiz— idatzi duten klasiko modernoak irakurtzeari ekin behar zaio. Unibertsitatera aurretik irakurriak izan behar ditu edozein ikasle euskaldunek *Peru Abarka*, *Kresala*, *Garoa*, *Abarrak* edota *Zamarripa* eta *Azkue* bezalako idazleen txatalak. Gure belaunaldi gazteek euskara batua aberastuko badute, euren euskararen erreferentziak sendatu beharko ditugu euren buruetan.

4. Bizkai euskarak eredu batuari zer aportazio egin liezaiokeen pentsatzean, helburutzat eredu batu zabal eta malgu bat hartu behar delakoan nago. Batu horrek galtzara bakarrekoa ez du izan behar; autopista baten antzera, gutxienez galtzara hirukoitzekoa baino. Mikel Zarate, Lertxundi edo Xarriton batek batuz idaztean ez dute hautu berdina egin hizkuntzaren harrobitik gaiak atera orduan; bestetara esateko, ez dituzte baliabide berberak erabili, ezta zertan erabili ere; bakoitza bere euskalkian errotu da, irakurlea berehala ohartu daitekeenez. Gaurregungo euskara batuaren erabilerak ikusirik, esan daiteke giputz hiztunak eurenetik ia zirkinik ez dutela egiten beste hizkeretara: gipuzkera zomorrotu bat da euren batua. Ifar-euskaldunengan ere antzeko zerbait igartzen dela esango nuke. Honetan bizkai hiztunak gara, dirudienez, geureari gehien uko egin diogunak. Geure zoritxarrean, bizkai hizkeradun diren idazle, kazetari, hizlari eta irakasle askori, batuaz diharduela, ez zaio antzematen bizkaitarra denik, eta askotan ezta euskaldunzaharra denik ere, euren hizkuntza-erabilera pobre eta urriagatik euskaldunberriak diruditelako. Honek guztionek zerikusi handia du alfabetatze edo eskolatzete mailakatu bat izan ezarekin.

5. Eta alfabetatzearen puntua gogoratu nahi dut berriro. Bizkai hiztunak bizkaieratik abiatuak alfabetatzeari uko egin

diote erakunderik gehienek azken hogeitaka urteotan: Euskaltzaindiak aspaldiko bere kanpainen, AEK erakundeak urte luzeetan, HABEk eta udal euskaltegiek, Bilbo aldeko euskaltegi homologatuek, eta hemen aitatuko ez ditudan beste erakunde batzuk.

Aspaldiko urteotan bizkai hiztunak euren euskaratik eskolatzen ahalegin serioa egin duen erakunde nagusia Labayru Ikastegia izan da: bere Derioko Udako Euskal Ikastaroaren bitartez eta bere ikasturteen bidez. Milaka euskaldun igaro dira prozesu horretatik azken ia hogeita bost urteotan. Hala ere, egin diren ahalegin guztiak gorabehera, bizkai hiztunengan hutsune larria nabari da euskara-kontuan: eurek berbaz darabilten hizkeraren gogoeta ez ikasketarik ez dute egin. Derioko Ikastaroak landu duen metodologiak argi erakutsi duela uste dut, norbere hizkeratik abiatzeak askoz emankortasun handiagoa duela urruneko eredu zuzenean ikasteak baino. Eta ikasketa mailakatu hori egin ezagatik, gaur egun asko eta asko dira bizkai hiztunen artean euren tradizio literario eta eredu landuaren ezaguera gutxienekorik ere ez dutenak, edota txarrago dena, guztiz arrotza gertatzen zaienak. Arazo hori larriagoa bihurtzen da gizartean ardurazko postuetan daudenen kasuan, are gehiago euskararekin zerikusia duten ardurak direnean. Hutsune hori igarri-igarria da irakasle askotan, administrazioko euskara-teknikoetan, kazetari eta esatarietan, besteak beste. Ikastola, euskaltegi eta irakasle-eskola batzuetatik irteten diren belaunaldiek jakin ere ez dakite bizkaierazko tradizio literario bat dagoenik. Ikastetxe askok euren ikasleei ez diete jakitera eman *jausi*, *ostean*, *domekea* edo *gura izan* bezalako hitz arruntak zer diren ere. Hortik erraz atera daiteke ondorioa: zer mesede egin lezake hutsune hori daukan profesional batek bizkai euskaraz mintzo den jendearen artean?

6. Hizkuntza-eredu jantzi edo landuak direla eta, badira gure artean batu estandarra baino onartzen ez dutenak. Hauen tzat beraz, herri bakoitzeko hizkeraren transkripzioa eta batua besterik ez dira existitzen. Hauen ustez, ondarroatar baten tzat aukera bi hauek leudeke: a) *Kotxi beatxixetan allaako gaku*, edo b) *Autoa bederatzieta iritsiko zaigu*. Eta jakinaren gainean ezjakina egiten diote Txomin Agirre edo Augustin Zubikarai batek uri horretan bertan landu duten bizkai eredu jan-

tziari. Elizak mendeetan zehar landu duen ereduzko bidea hor dago: Arantzazutik frantziskotarrak zetozenean Bizkaiko eliza batera sermoeginen, bizkaieraz egin ohi zuten; ziurrenik ez zuen horrezaz araurik finkatuko, baina ekandua hori zen, ekanduzko araua zen. Administrazioak ere, berariaz herritarrengandik hurbileko mailetan, ez dio zertan muzin egin lehendik urratua den bideari. Begi-bistakoa dirudi bada, bizkaiera idatziaren eredua jagotea egokia ezezik beharrezkoa dela, bai administrazioan, bai komunikabideetan, bai irakaskuntzan edo lan-harremanetan. Puntu hau dela eta, euskal administrazioak daraman utzikierazko politikak ez dio mesede handirik egiten euskarari Bizkaian.

7. Hutsunea larria izanik, gero eta premiatsuago egiten da Bizkaian euskararen hedabide izango diren egitura batzuk sortu eta bultzatzea. Bi aitatuko nituzke behin-behinekotzat: a) bizkai hiztunen beharrei erantzungo dien irrati publiko edo pribatu indartsu bat; b) euskarazko astekari bat, bizkai euskaratik abiatuak, estandarrerako bidea leunduko duena.

8. Aurreko urratsei loturik doan beste alderdi bat, norbere hizkeraren harrotasuna bultzatzea litzateke. Gaur egun bizkai hiztunek sentitzen duten lotsa edo «konplexua», sarritan euren hizkerakoa den guztiaren gaitzespena errotan dituen, hala edo hola gainditu beharra dago. Eta horretarako ez da beste biderik, euren hurreko ereduaren prestigioa edo harrotasuna bultzatzea baino. Horretan saiatu behar lukete herrietako euskara-taldeek, eskolek, telebistak, eta abarrek. Telebista edo irratiaren kasuan sarriago agertu beharko lirateke tokian tokiko hizkerak modu batera edo bestera: euskal enregistrotan abaratsa izatera heldu behar luke telebistak, geure-geurea izan dadin.